

Buda Béla dr.

Születési hely és idő:

Budapest, 1939.

Diploma megszerzésének ideje, intézménye:

1963 — általános orvosi diploma, Budapesti (ma Semmelweis) Orvostudományi Egyetem

Tudományos fokozata:

—

Legfontosabb munkahelyei, beosztásai, azok ideje:

OSEI Pszichoterápiás Osztály, osztályvezető főorvos, 1978—1995.

Nemzeti Egészségvédelmi Intézet, főigazgató, 1992—1995.

Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Magatartástudományi Intézet, Kommunikációs részleg vezetője, igazgatóhelyettes

Három legfontosabbnak tartott publikációja adatai:

A szexualitás modern elmélete. 1972—1986. 7. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest. 1996. 8., átdolgozott kiadás A szexualitás lélektana címen, Végeken Kiadó.

A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. 1974, 1978, 1988, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1994, Animula Kiadó, Budapest.

Az empátia — A beleélés lélektana. 1978, 1980, 1987, Gondolat, Budapest. 1993. 4., átdolgozott, kibővített kiadás, Ego School BT, Budapest.

SAKMAI ÖNÉLETRAJZ — A PSZICHOLÓGIA SZEMPONTJÁBÓL

Pléh Csaba, Boder Péter és Lányi Gusztáv kérésére — írnám meg szakmai élettörténetemet — először nem reagáltam. Nem vagyok pszichológus, néhány éve még a Magyar Pszichológiai Társaságból is kiléptem (nem haraggal, hanem éppen a saját identitásom tisztázási folyamatában, és egy kicsit a társaságot is segíteni akarván, hiszen évtizedeken át orvosok, élettanászok gyámkodtak felette, így remélték biztosítani a kívánt materializmust a pszichológiában a tudományos élet ideológiai őrei). Nem szívesen néztem szembe szakmai múltammal sem. Sikertelennek érzem magam, úgy érzem, nem tudtam befolyást gyakorolni a hazai pszichológia fejlődésére, nem azok az irányzatok, szemléletek, gondolatkörök bontakoznak mostanában ki, amelyeket én műveltem. Minek ezen borongani? Ugyanakkor nem is érzem még lezártnak a dolgaimat. Még nem tudok a múlt felé fordulni, még a jövő izgat, teli vagyok tervekkel. Az említett sikertelenség, hiábavalóság érzése ugyanis nem jelenti azt, hogy bármit megbántam volna, ha ma kezdhethném, ma is ugyanezekkel a dolgokkal foglalkoznék, ugyanilyen erőfeszítéseket tennék, a „szél ellen” fordulnék (talán némileg taktikusabban, ügyesebben).

Ezt az ellentmondást talán nem árt megmagyarázni. Ezért amikor Pléh Csaba 1994. december végi újabb felszólítása megérkezett, eszembe jutott Vergilius híres „sziszegő” sora, Aeneas végül rááll, hogy elmeséli kalandos útját Didónak, és így szól:

Sed si tantus amor est casus cognoscere nostros

(et breviter Troae supremum audire laborem)

incipiam...

Az asszociáció nem véletlen, engem az antikvitás vezetett el a pszichológiához.

A gimnázium harmadik osztályától kezdve — sajátos élmények nyomán — elragadott ez a világ, az érettségi idejére jól tudtam görögül és latinul, könyvekből tanulva, és a különféle magyarázatos kiadások kedvéért megtanultam németül, angolul és franciául is, de már foglalkoztam olasszal, spanyollal és portugállal, hiszen ezek a későlatin alapján jól érthető nyelvek voltak számomra. Mindez azonban csak eszköz volt az antik világ megismeréséhez. Klasszika filológus szerettem volna lenni, gyűjtöttem a szöveggkritikai kiadásokat (az ötvenes években az antikváriumokban fillérekért lehetett görög és latin „auctorokat” vásárolni). 1956-ban fordultam az érettségi évébe, az események nyomán úgy látszott, egyáltalán egyetemre sem mehetek, apám kérésének eleget téve azért beadtam jelentkezésemet az orvosi egyetemre. Véletlenek (váratlan, ismeretlen „potens” protektor stb.) révén felvettek, és bár először rosszul éreztem magam az egyetemen, és sejtettem, hogy soha sem leszek igazi orvos, nem mertem mindent otthagyni. „Kettős életet” éltem, a szükséges követelményeknek megfelelően csináltam az orvosi egyetemet. Ismét váratlanul nagyon könnyen ment, és ebben is a latin–görög segített, hiszen az orvosi nomenklatúra nagyon logikus, önmagában szemléletet sugárzó, és ez számomra igen könnyű volt. Előző stúdiumaim miatt tehát nagy előnyeim voltak, de az egyetem mellett tovább olvastam, tanultam, foglalkoztam a „tudni nem érdemes dolgok tudományával”, ahogyan Hatvani Lajos a „Die Wissenschaft des nicht Wissenswertes” című pamfletjében az ágazatot nevezte. A filológia le is kopott rólam, bár még mindig van egykor több száz kötetnyi „textusaimból”, pedig folyamatosan ajándékoztattam el őket, viszont az ókori filozófia iránti érdeklődésem maradt, ez lett a fő időtöltésem hosszú évekig.

Bár később Platón, Arisztotelész, Epiktetosz, Augustinus ragadott meg, a pszichológiához Cicero vezetett el. A *De finibus bonorum et malorum* című könyve, amely a viselkedés hajtóerőiről és értékszempontjairól szólt, majd a *Tusculanae disputationes*, amely a jelentés, a nyelv, a cognitio fontosságát világította meg, ez készítette elő érdeklődésem Freud iránt. Egyetemista koromban már belekezdtem a *Gesammelte Werke* szisztematikus tanulmányozásába, miután a főbb műveket elolvastam (már akkor elkezdtem azt, amit ma is gyakorlok, fontos szerzőtől minden írást igyekszem elolvasni, ha lehet, időrendi sorrendben, ez önmagában is nagyon sokat mond). A pszichoterápiás alapirodalom általában, a pszichoszomatika különösen (Dunbar, Alexander, Selye, Wittkower stb.) bírt rá, hogy amikor pályát kellett választani, pszichoterapeuta legyek.

Első munkahelyem, a József Attila Kórház (később Pszichoterápiás Módszertani Központ, még később a János Kórház Mentálhigiénés Osztálya) egyike volt a kevés munkahelynek, ahol erre lehetett specializálódni, mert neurotikus betegeket kellett

kezelni. „Karrier” szempontjából hátrányos volt a hely, hiszen nem tekintették „igazi” pszichiátriai munkahelynek, alig tudtam például szakvizsgázni is pszichiátriából, de mint pszichoterápiás „munkakultúra” ösztönző volt, itt láthattam a pszichoanalitikus szemléletet a gyakorlatban. Szinetár Ernő a stekeli változatban, innovatív módon alkalmazta ezt, Hidas György a csoportterápia felé tágította, a többi kolléga pragmatikus megoldásaiban nyújtott modellt. A nagyon tarka beteganyag izgalmas esetekkel mindazokat a problémákat felvetette, amelyekkel most is kiterjedten foglalkozom: szexuális zavarok, öngyilkosság, alkoholizmus, rövid terápiás technikák, család és családterápia stb.

Rengeteget olvastam ekkor, a hatvanas évek közepén, második felében voltunk, a budapesti nagy könyvtárak ekkor már szabadon szereztek be külföldi szakirodalmat, és már megjelent a *Pszichológiai Szemle*, évente jelentek meg a *Pszichológiai Tanulmányok* kötetei, volt a *Valóság*, jelent meg számos pszichológiai könyv. Magam is írtam már, egy kicsit rossz „káderlapomat” is ellensúlyozandó (emiat már medikus éveim alatt is próbálkoztam írással, hiszen az 1963 tavaszáig életben lévő elosztási rendszerben nem volt esélyem budapesti állásra, szerencsére ez a rendszer éppen végzésem évében, 1963-ban megszűnt, de még sokat számított a származás, a politikai aktivitás, én meg még KISZ-tag sem voltam, csak teljesítményemre apellálhattam), magam is szerzője lettem e publikációs forrásoknak. Nagy ösztönzés volt, hogy a végzés után katonai szolgálatomat a Központi Katonai Kórház egyik belgyógyászatán töltöttem, és főnököm, az *Orvosi Hetilap* akkori szerkesztője „elvezényelt” a laphoz. Huszonöt éven át voltam itt szerkesztőségi munkatárs, a folyóiratpreferátumok, a könyvismertetések, majd később a társadalomtudományok és határterületei művelése volt itt a feladatom. Sokat tanultam, és sokat publikáltam is.

A hatvanas évek voltak orvosként a „szellemi tőkefelhalmozódás” igazi évei számomra. Ekkor ismerkedtem meg a szociálpszichológiával, szemantikával, pszicholingvisztikával, kezdtem kiterjedten foglalkozni szociológiával, kulturális antropológiával, főleg olyan irányzatokkal, amelyek nálunk ismeretlenek voltak (szimbolikus interakcionizmus, ethnomethodológia és fenomenológiai megközelítésmód stb.). Ekkor vált világossá számomra, hogy mindezek a területek összefüggnek, közös nevező bennük a kommunikáció. Valamiféle modern monsieur Jourdainként rájöttem, hogy egész életemben prózában beszéltem, vagyis mindaz, amit csináltam, valamiféle alkalmazott kommunikáció volt. Új összefüggések merültek fel bennem, a kommunikáció nézőpontjából újszerű képet mutatott a pszichoanalízis is, a szexualitás, a deviáns viselkedés sokféle változata, felsejlett előttem a ma konstrukcionizmusnak nevezett nézőpont stb.

A megismerés szellemi izgalma különös kontrasztba került az akkori hivatalos pszichológia németes, akadémikus hagyományával, amely akkor a pszichológiai életet uralta, illetve a marxista pszichológiára irányuló erőfeszítésekkel és a sokféle furfangos tiltással, ami e területen is mutatkozott (hiszen ekkor az „ideológiai harc” korszakában voltunk). Publikálni próbáltam, egy kicsit az „amit látsz, írd meg” apokaliptikus gondolata jegyében is, de egy kissé társakat keresve is, no meg azzal a céllal, hogy felmutatom a korszak nemzetközi tudományos fejlődésének sokféle eredményét, amely hozzánk nem jutott el, és talán ezáltal lazíthatok az ideológiai korlátokon is. Láttam, hogy fiatal orvosként kedvezőbb a helyzetem, független vagyok, nem kell az

állásomat féltetni, mint az akkor még sokkal kisebb létszámú pszichológusi foglalkozás tagjainak, akiket közvetlenebbül érintenek az ideológiai kötések.

Ma látom, naiv gondolat volt ez, ugyanakkor úgy érzem, célokat bizonyos fókig megvalósítottam. Akkor még nem tudhattam, milyen ára lesz ennek, de többek között ez az „árkérdés” is egyike azoknak, amikben nem inogtam meg, és amiket újrakezdenék. Előbb a szociálpszichológia akkori ideológiai tilalmát, majd a pszichoanalízisét próbáltam feloldani, küzdöttem a pszichoterápia elfogadásáért. Sok írásom jelent meg ekkor, de ez csak kb. harmada volt annak, amit megírtam, kiadókba, szerkesztőségekbe küldtem. Egyes munkáim helykereséseim eredményei is voltak, az orvosi szociológia területén éveken át dolgoztam mellékállásban, a deviancia kérdésével Andorka Rudolf és Cseh-Szombathy László oldalán ugyancsak éveken át foglalkoztam, részállású alkalmazottjaként a Központi Statisztikai Hivatal Társadalomstatistikai Főosztályának. Munkám sok érdekes, törekvő emberrel hozott össze, a pszichológiai élet vezetői persze nem vettek tudomást rólam. Az egyetemi kar hallani sem akart munkáimról. A pszichiátriában abszolút eretneknek számítottam, hiszen ott kraepelini, biológiai gondolkodás volt az uralkodó, és ez valósággal sérelemnek vette a szociálpszichológiát, analitikus szemléletet. Egészen a hetvenes évek végéig sok ideológiai kritikának is kitétem magam. Bíráló cikket írt rólam a *Társadalmi Szemle*, és a *Világosság* antiklerikális lendületének utolsó hulláma is rajtam csattant, 1977-ben komolyan elmarasztaltak egy *Vigiliának* adott interjúmért (bűnöm az volt, hogy az öngyilkosság-megelőzésbe szerettem volna bevonni papokat és vallásos segítőköt, ezt a lap a szocialista egészségügy és a magyar pszichiátria nevében keményen elutasította).

Mindezek egzisztenciális kellemetlenségekkel is jártak, és a hetvenes években volt módom megtapasztalni a sok ellenségeskedést, helyenként gyűlöletet és ártó szándékot, amelyet munkám kiváltott. Ezt tulajdonképpen túlzásnak éreztem, hiszen a kapcsolatok és a káderi érdemek, párthátterek világában „meztelen csiga” voltam, senkinek nem voltam valódi riválisa, senki nem kellett, hogy állását, előremenetelét féltse tőlem. Ugyanakkor sokak segítségét is érzékelhettem. Már a hetvenes években is megjelent az, ami most is mindig történik velem, minél többet támadnak, annál több segítség is jön. Így azután könyveim jelenhettek meg, megszólaltatott a televízió és különösen a rádió, foglalkozott velem a sajtó stb. Aránylag hamar lettem osztályvezető főorvos, megalapíthattam az egyik első önálló, ténylegesen pszichoterápiás osztályt (más kérdés, hogy ez volt az ország legkisebb osztálya, és sok szempontból a legrosszabb, legnehezebb feltételek között dolgozó is). Utazhattam is, már a hetvenes évek elején évente többször mentem külföldre, a meghívók fizették, több nemzetközi szakértői csoport tagja lettem. Igen jól jött, hogy megtanultam a „córesz” jegyében utazni, a nyolcvanas évek elején a vezető szakemberek zsíros, napidíjas útjai elapadtak, engem viszont mind több helyre hívtak, fizettek (igaz, voltak ma már mosolyognivaló kalandjaim is, Zürichben egyszer úgy voltam, hogy gyalog mentem a városba a repülőtérre, majd onnan vissza, Milánóban egyszer egy hetet két doboz Mackó sajtóval éltem végig, ehhez naponta egy olcsó kávét tudtam inni — persze, a kongresszusokon már akkor is volt egy-két fogadás, nem haltam éhen).

Már ekkor világos volt, mi az én feladatom. Fel kellett mérjem, belőlem úgy sem lesz „semmi” karrier értelemben, a káderségi hátrányok behozhatatlanok (és akkor

azt hittem, soha sem lesz vége a rendszernek, és így fogadtam meg, hogy mindig kívül maradok rajta, és őrzöm magamban ötvenhatot a pici kokárdával együtt, amit akkor hordtam, és ez szimbóluma marad annak, ahogyan én élni szeretnék „sub specie aeternitatis”, és a világomat az antik bölcsek „omnia mea mecum porto” alapján lelkemben ápolva, hordozva), legalább megpróbálok fermentum lenni a fejlődésben. Vitázni, kezdeményezni, vállalni a támadást, paradigmaticusan, néha akár a „tiporjatok reám, durván, gazul” formájában. Valamilyen szellemi szabadságeszményt próbáltam megvalósítani, és ezt szeretném ma is. Akkor is persze kritikával vizsgáltam magam, sok tucat pszichoanalitikus értelmezést tudtam magamra ragasztani, de az elemzésekből mégis kijött a belső parancs a folytatásra.

A hetvenes évek végétől a pszichiátria reformtörekvéseinek elősegítése lett a fő feladatomban — ez most nem érdemel itt említést, ez úgy történt, ahogy számítottam, „katalitikusan”, a folyamatok végbementek, magam kiváltam belőlük, többé-kevésbé intakt módon. Szándékosan nem írtam kandidatúrát, hogy a befolyásosok ne lássanak bennem riválist, ez a stratégia be is jött. Már tudtam, hogy amikor egy-egy terület felszabadul, elindul a terület felosztása, az „üzlet” világában én nem kellek. Így például hamar kiszorultam a pszichoanalízisből, mert nem fogadtam el az összeszerveződés ortodoxiatörekvéseit. A pszichológiából is kisodródtam, egy ideig volt részállásom az MTA Pszichológiai Intézetében, voltam a MTA Pszichológiai Társaság Szociálpszichológiai Szekciójának elnöke, 1981 és 1986 között én szerkesztettem a klinikai rovatot a *Magyar Pszichológiai Szemlében*, de egyik feladatkörben sem éreztem magam elég hatékonynak, szabadnak, és mindenütt zavart a „frusztrán” rivalizálás, a körülvevő ambivalencia. Lassanként érett, alakult az én identitásom is, láttam, hogy elsősorban terapeuta vagyok, nem tudok szabadulni az orvos szerepétől (mármint a professzionális térben), és valóban nem pszichológia az, amit én csinálok.

Mit is csinálok én valójában?

El kellett fogadnom, hogy engem a kíváncsiság vezet. Én meg szeretném érteni azt a problémakört, amelyben a pszichológia is elhelyezkedik. Ezért olvasok annyit, szinte mániákusan, szakmai szempontból haszontalanul, azért foglalkozom többféle tudománnyal, vállalva az ezzel járó dilettánsi minősítést. A megértés autisztikus, „önkielégítő” öröme vezet, és ezzel kapcsolatosan szeretnék kommunikálni, ezt szeretném terjeszteni. Nem vagyok tehát tudós (les savants ne sont pas curieux), nem kötődöm egy területhez, nem vagyok pszichológus, ha a pszichológus az, amit ma az egyetemen képeznek. Hatni szeretnék, változtatni embereket terápiás célból, és befolyásolni viselkedési rendszereket, olyanokat, mint a csoport, a család, az organizáció, a közösség stb. Olyan területen szeretném ezt tenni, amely az orvosi munkámmal kapcsolatos, a pszichiátria, a mentálhigiéné, az orvosi illetékességű devianciák, illetve általában az egészségmegőrzés terén.

Közben kialakult a saját „episztemológiám”, és ezt illetően is meglehetősen sokat írtam, vitatkoztam. Amint a viselkedési és élményszavarok terén nem tudom elfogadni a biológiai redukcionizmust, lázadok a pozitivistá paradigmá, a kísérleti empiria egyeduralma ellen. Mindkét esetet — a nálunk szokásos „kiszorító” módon — úgy szokták értelmezni, mintha ezeknek az álláspontoknak tagadnám a létjogosultságát. Így azután a pszichológiában tudománytalan, a pszichiátriában „antipszichiáter”,

a pszichoterápiában egyfajta „hontalan”, „képzetlen” vagyok, mert egyik iskolához sem szegődtem el. Holott sokat foglalkozom a biológiai mechanizmusok szerepével és értem a kísérlet és az empiria szerepét is. Az emberrel foglalkozó tudományokban azonban a fogalmak, a koncepciók, a terminusok, a szemantikai tartalmak és az elméletek a lényegesek számomra, ezek az elsődleges kutatóeszközök, és csak ezek segítségével lehet megrajzolni azt a pszichológiát, amely emberileg releváns, amely az ön-reflexiót, az emberi relációkat, a társadalmi akciót segíti. Annak a lélektannak, amelyet művelni szeretnék, az a lényege, hogy az emberek hogyan konstruálják magukban és egymás között a valóságot, és hogyan bonyolítanak le kommunikációkat és tranzakciókat ekörül.

Ez a pszichológia „elvehetetlen” tőlem, ennek tanulmányozása független munkaköreimtől. Most éppen minden állásomban „lapáton”vagyok, de csak az odafönnvaló foszthat meg az olvasás, gondolkodás, a mindennapi kommunikációk különleges és nagyon triviális „kísérleteitől”, és éppen ezért „impavidum feriant ruinae”. Ma már nem tudok száznál több szaklapot követni, mint régen, most csak 20-25 képezi állandó olvasmányom, de könyv naponta több is átmegy a kezemen. Szakfolyóiratokat hoztam létre egyedül, és így is működtetem őket, írásaim többsége most idegen nyelven jelenik meg, könyvkiadásokat irányítok, és számos olyan munkaköröm, hatóköröm van, amelyben nincs hatalom, nincs szépen csengő cím, nincs pénz, de van értelmes tevékenységi lehetőség, fiatalok számára ösztönző és fejlesztő feladat, esetleg valamilyen alkotás csírája, amely egyszer értelmes lehet, ha a tudományra kedvezőbb idők járnak, és ha a rossz személyközi tradíciók, a felesleges rivalizálás és irigykedés mintái halványulnak. Teli vagyok ötlettel, és még azt is mondhatom, ebben a pszichológiában boldog vagyok, és szakmai közérzetem emiatt jó. Borzongva gondolok arra, hogy „egyszerű” klasszika-filológus vagy orvos, netán pszichiáter lehettem volna, és akkor — utalva Móricz Zsigmond *Fáklya* című regényére, amelyben a főhős, a fiatal pap tűnődik az egyszerű falusiak életén — én sem ismerném a „komor aorisztoszok titkát”.

Nem érzem tehát munkámat befejezettnek, ezért sem szívesen helyezkedem a „nagy öreg” kényelmetlen szerepébe. Még mennek, valamelyest hatnak is a dolgaim. Ha csalódott vagyok, az főleg annak szól, hogy az érdeklődést, a lelkesedést nem tudtam átadni elég embernek, és hogy ebben a templomban, ami nekem olyan fontos, pénzváltók és kufárok nyüzsögnek, és már bizonyos, hogy az én életemben nem is fognak onnan eltávozni, már „átépítették” maguknak a templomot, „standok” állnak, feudális bérleti jogok, maffiák irányítják a viszonyokat. De azért továbbra is képviselni kell az értékeket, az érvényt, a vélt igazságot, amely ha valódi, kedvezőtlen helyzetekből is felszínre kerülhet.

Talán még arról érdemes szólni, mert a felszólítás ezt kiemeli, hogy milyen szakmai hatások értek. Az említett neveken kívül Lénárd Ferenc volt segítségemre, hatott rám is Mérei, Harsányi Istvánt már diákkoromban ismertem, és ő ma is pszichológus-példakép. Pataki Ferenc és Garai László színvonalas vitapartnerek voltak, a referenciaszemélyek közül Popper Pétert, László Jánost, Bagdy Emőket említhetném, az utóbbi kettő barát is. Az „elmebajtársak” közül Füredi János volt a legfontosabb. Fiatal kollégák sok tucatjával volt időszakosan együttműködésem, jó személyes kapcsolat. Vigyáztam, ne kössem őket magamhoz, mindig ellenszenves volt a „guruk”

és a szoros tanítványi kötések hazai gyakorlata számomra, amely most mint irányzat, iskola is jelentkezik, és féltve őrzi határait, ez egyfajta rossz hagyomány. Így hát nem bánom, ha eltávolodunk egymástól, megértem, hogy a helyüket és a saját azonosságukat keresik. Ha némelyikkel szemben emberi, etikai vagy tudományos kifogásaim is maradtak, mind igényes, színvonalas ember, a jobbak közé tartozik. Így azután meglehetősen magányos vagyok, de mégis sokféle párbeszéd, vita, kommunikáció központjában, mégis nagyon sok emberrel közös kontextusban. És mindez még változhat, alakulhat, és nagyon lehetséges, hogy bizonyos idő múlva más „hangszerelésű” tudományos önéletrajz is íródna hasonló megtisztelő felkérésre.

1996. szeptember